

DOI: 10.33663/1563-3349-2022-33-41-53

УДК 342.4

А. Ю. ІВАНОВА,
кандидат юридичних наук*
ORCID: 0000-0002-7344-4505

«ПАМ'ЯТТЄВЕ ЗАКОНОДАВСТВО» В УКРАЇНІ ЯК СУЧАСНИЙ ФЕНОМЕН: ЗАГАЛЬНІ ПІДХОДИ, ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ

У статті міститься загальний огляд розуміння феномену пам'яттєвого законодавства в Україні та світі, аргументується доцільність розглядати його як інструмент не лише політики національної пам'яті та інформаційної політики загалом, а й як інструмент безпекової політики, зокрема мнемонічної безпеки. Обґрунтовується, що цей феномен є феноменом інформаційного суспільства.

Ключові слова: пам'яттєві закони, політика пам'яті, історична пам'ять, Україна.

Ivanova A. «Memory Law» in Ukraine as a modern phenomenon: general approaches, prerequisites of origin

The article provides an overview of understanding the phenomenon of memory laws in Ukraine and the world, argues the need to consider them not only as a tool of national memory and information policy in general, but also as a tool of security policy, including mnemonic security. It is substantiated that this phenomenon is a phenomenon of the information society.

Key words: memory laws, memory politics, historical memory, Ukraine.

Актуальність. Повномасштабна війна, розв'язана РФ проти суверенної держави Україна, триває на багатьох фронтах. В інформаційному суспільстві чи не найважливішим є фронт інформаційний, головним полем битви якого є свідомість та самоідентифікація українських громадян та українського народу. Боротьба за «російські уми» рашистським урядом виграна, про що свідчать результати соціологічних опитувань. Так, згідно з даними Левада-центру більшість респондентів підтримують дії російських збройних сил в Україні: 53% – «безперечно підтримують», 28% – «радіше підтримують», 14% – «не підтримують» і 6% – «важко відповісти»¹.

Агресивна пропаганда та «зомбування» населення РФ, свідомість якого ще не відновилася від аналогічного травматичного радянського досвіду та не звільнилася від звички мислити про політику в дозволених межах, призвела до втрати критичного мислення і здатності мати, висловлювати та обстоювати власну громадянську позицію, що відрізняється від проголошеної ідеоло-

* **Ivanova Anastasiia**, Candidate of Juridical Sciences (Ph. D.), Senior Research Officer

гічно правильної та трансльованої офіційними ЗМІ. Репресивна правоохоронна система тримає в страху залишки інтелектуальної та творчої еліти. Останні спрямували свій потенціал на той сегмент культури, який дає змогу їм реалізуватися без висловлювання власної громадянської позиції та уявляти, що вони лишаються «поза політикою», хоча очевидно, що в часи цивілізаційних зламів такого масштабу у громадянському суспільстві, частиною якого вони є, нейтралітету не існує.

Особливо ваги інформаційна боротьба набирає на «історичному» фронті колективної пам'яті, адже з усіх можливих фундаментальних підстав для самоідентифікації громадян російська влада та її пропагандистська машина обрали ту, яка найлегше піддається маніпуляціям – історичну пам'ять¹. Якщо погодитися із авторитетними дослідниками пам'яттєвих студій у тому, що саме пам'ять, без якої неможливо ані сформувати власну особистість, ані спілкуватися з людьми, робить людину людиною², то стає очевидним, що це прицільний удар по основах самоідентифікації громадян.

Постановка питання. Війна історичних наративів ведеться на багатьох рівнях і в різних площинах – політичній, ідеологічній, науковій тощо. На державному рівні вона реалізується інструментарієм політики пам'яті³. Ще декілька років тому можливість, доцільність та етичність ведення цієї боротьби правовими, зокрема законодавчими засобами, викликала гарячі дискусії та піддавалася обгрунтованим сумнівам. Сьогодні пам'яттєві закони є не лише предметом історіософських дискусій щодо їх етичності, а щоденною правовою дійсністю та, більше того, одним з основних полів битви для конкуруючих історичних ідеологій та наративів⁴. Незалежно від нашого ставлення до унормування та захисту єдино правильної інтерпретації історичних подій загалом, слід визнати, що цей феномен є іманентно притаманним інформаційному суспільству й обумовлений внутрішньо та зовнішньополітичними чинниками, а тому відмовитися від нього або заперечити його раціональними аргументами не вдасться. Тим нагальнішою є потреба з'ясувати передумови виникнення та розуміння пам'яттєвого законодавства та запропонувати адекватні механізми попередження та подолання спричинених ним негативних наслідків.

В Україні вже склалася певна, слід визнати, доволі хаотична практика законодавчого унормування певних інтерпретацій історичних подій. Відповідне законодавство приймалося в умовах відсутності цілісності державної політики пам'яті, неконсолідованості щодо формування колективних уявлень про минуле в діяльності різних галузей влади⁵ та стало неодмінним інструментом «пам'яттєвих війн»⁶. Законодавство у цій царині не має системного характеру, що аргіогі негативно впливає на якість урегулювання

¹ З останніх прикладів зловісно відома промова російського президента від 22 лютого 2022 р., в якій вивернуто та привласнено українську історію, а також опублікована 12 липня 2021 р. стаття В. Путіна «Про історичну єдність росіян та українців», що її фахово препарував професор С. Кульчицький.

відповідних суспільних відносин. Експертна спільнота мала змогу долучитися до законотворчого процесу лише на етапі обговорення готових законопроектів, підготовлених без її участі та часто вже зареєстрованих у парламенті, а тому такі проекти розглядалися переважно з конкретно-історичною оптикою і з позицій політичної доцільності та меншою мірою – з позицій державної безпекової політики.

Метою даної розвідки є формування розуміння пам'яттєвого законодавства як сучасного феномену, тісно пов'язаного із внутрішньою та зовнішньою державною політикою в галузі інформаційної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Утвердження суб'єктності України, політичної та цивілізаційної, що залишається завданням № 1 для сучасної України, неможливе без утвердженої національно-громадянської ідентичності та адекватної самоідентифікації українського суспільства, які ґрунтуються на *історичній пам'яті*. Неможливо відповісти на питання «хто я є?», не пам'ятаючи свого минулого. Ці питання стали центральними в національній доповіді Національної академії наук України за 2021 р.⁷, вони в центрі уваги законотворчої практики.

Сучасну парадигму історико-правових досліджень щодо *відновлення* української держави підтримано в Указі Президента України до дня незалежності «Про запровадження Дня української державності», в якому також йдеться про необхідність розроблення стратегії захисту, збереження та популяризації історії української державності.

Вже в Акті проголошення незалежності України українським парламентом артикульовано тезу про «продовження тисячолітньої традиції державотворення» в Україні, яка свого часу стала предметом окремих обговорень у стінах парламенту, і згодом неодноразово піддавалась критиці з різних боків. Однак саме цей документ можна вважати першим в історії незалежної України з 1991 р. законодавчим актом, що апелює до політики пам'яті.

Того ж 1991 р. було прийнято Закон УРСР «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні», сьогодні відомий як Закон України «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років» (назва Закону в редакції Закону № 2325-VIII від 13.03.2018 р.).

Обрання проєвропейського політичного вектора одночасно означало сутнісне дистанціювання від російського політико-правового простору. В інформаційній сфері це зумовило перехід до формування самостійної пам'яттєвої політики, яка вимагала перегляду підходів та відповідей на центральні питання «історичної пам'яті» в новому контексті. Основним фокусом уваги Президента України В. Ющенка стали історико-політичні оцінки Голодомору 1932–1933 років, а також спроба загальнонаціональної легітимізації у суспільній свідомості діяльності ветеранів – воїнів ОУН-УПА шляхом їх примирення із ветеранами Другої Світової війни. В законодавчій площині це втілювалося в ініціювання і підписання Закону України «Про визнання Голодомору 1932–1933 років геноцидом українського народу». 28 січня 2010 р. Президент

України видав Указ «Про вшанування учасників боротьби за незалежність України у XX столітті» № 75/2010, яким постановив «визнати учасниками боротьби за незалежність України у XX столітті осіб, які брали участь у політичній, партизанській, підпільній, збройній боротьбі за незалежність України, в тому числі у складі формувань Української Центральної Ради, Української Народної Республіки, Західно-Української Народної Республіки, Української Держави (Гетьманату), Української військової організації, Організації народної оборони «Карпатська Січ», Організації українських націоналістів, Української повстанської армії, Української головної визвольної ради та інших військових формувань, партій, організацій та рухів, що ставили за мету здобуття Україною державної незалежності».

Каденція В. Януковича відзначилася тотальною ревізією попереднього курсу, повернення до проросійських наративів та синхронізацією з відповідним законодавством Російської Федерації. Так, у січні 2014 р. Україною було ратифіковано Угоду про увічнення пам'яті про мужність і героїзм народів держав – учасниць Співдружності Незалежних Держав у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр. Логічним продовженням того ж політичного курсу став Закон від 28 січня 2014 р., ініційований комуністичною партією, яким було криміналізовано «публічне заперечення чи виправдання злочинів фашизму проти людяності, вчинених у роки Другої світової війни, зокрема злочинів, здійснених організацією «Ваффен-СС» і підпорядкованими їй структурами...», а також вандалізацію пам'ятників героям Другої світової і наругу над їх могилами. Такими героями закон визначав радянських воїнів-визволителів, учасників партизанського руху, підпільників, жертв нацистських переслідувань, а також воїнів-інтернаціоналістів та миротворців.

Президент України П. Порошенко повернувся до проєвропейського політичного вектора. Його каденція серед іншого увійшла до української історії підписанням пакета законів про декомунізацію 9 квітня 2015 р.: «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років», «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного режимів», «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті» (підготовлений на виконання Указу Президента В. Ющенка №75/2010 від 28.01.2010), «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 років». Останнім зокрема змінено статтю Кримінального кодексу України, а саме вилучено «публічне заперечення чи виправдання злочинів фашизму» як окремих склад злочину.

У каденцію Президента України В. Зеленського розширено предмет раніше криміналізованих дій – тепер караються також осквернення або руйнування пам'ятників «осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації

або іншої держави, визнаної Верховною Радою України агресором, учасників Революції Гідності, борців за незалежність України у ХХ столітті». Хронологічно останнім в ряду пам'яттєвих законів* стало підписання Президентом Закону України «Про дерадянізацію законодавства України» 22 квітня 2022 р.

Простежується тісний зв'язок і кореляція політики пам'яті і пам'яттєвих законів із загальним зовнішньополітичним вектором державної політики у діапазоні між «проросійським і проєвропейським» загалом. Це є додатковим аргументом розглядати пам'яттєве законодавство як інструмент не лише внутрішньої, а й зовнішньої політики.

Абсолютно очевидним є те, що в пострадянських державах таке законодавство має глибокі внутрішні детермінанти. Передусім, це спричинене падінням комуністичних режимів віднайдення або «пригадування» альтернативних версій власної історичної пам'яті, заборонених, але не знищених повністю в радянський період.

При цьому об'єктами колективного «згадування» чи «забуття» в РФ та інших пострадянських державах виявлялися різні аспекти минулого⁸, що посилювало цивілізаційний розлам.

Окремої уваги варте переосмислення та законодавча оцінка пострадянськими державами періоду перебування у складі СРСР як перебування в радянській окупації. Передусім, йдеться про міжнародно підтриманий досвід держав Балтії, чії території були включені до складу СРСР у 1939 р. Однак і в Україні відбувається трансформація історичного наративу у річичі переоцінки ролі України як повноцінного учасника СРСР на користь визнання радянської держави окупантом. Наразі такі дискусійні пропозиції вже отримали офіційне оформлення у вигляді зареєстрованих у парламенті законопроектів, однак їх суспільна підтримка ще не набула достатнього масштабу для того, що б бути реалізованими законодавчо.

Водночас пам'яттєві закони, ухвалені в альтернативній, ніж визнана в РФ, парадигмі, розглядаються в Росії виключно як зовнішньополітичний інструмент геополітичного протистояння між російським та умовним західним світом «у священній боротьбі за історично та онтологічно належні їй українські землі». Це стало приводом для розв'язання «війни пам'яті» та суттєвого зміцнення міфологізованого наративу Великої Вітчизняної війни в інформаційній політиці та пропаганді РФ.

Наполегливе прагнення використати пам'ять про Велику Вітчизняну війну для конструювання ідентичності спільноти сучасної російської держави, дослідники простежують з 2000-х років. Порівняння даних щодо промов президентів РФ каденцій 2004–2008 та 2008–2012, демонструє, що згадування Великої Вітчизняної / Другої світової війни збільшилося майже втричі,

* На момент подання цієї статті до друку.

історія органів державної влади і силових структур – у 8 разів, а пам'ять про героїв / історії перемог – у 10 разів.

На законодавчому рівні у 2008 р. прийнята Концепція зовнішньої політики Російської Федерації у рамках міжнародного гуманітарного співробітництва та прав людини (як одного з пріоритетів Росії у розв'язанні глобальних проблем). Серед її самостійних завдань є необхідність «твердо протидіяти будь-яким проявам екстремізму, неонацизму, расової дискримінації, агресивного націоналізму, антисемітизму та ксенофобії, спроб фальсифікації історії та використання її з метою нагнітання конфронтації та реваншизму у світовій політиці, спроб перегляду підсумків Другої світової війни, сприяти деполітизації історичних дискусій».

У 2010 р. президентом РФ затверджені «Основні напрями політики Російської Федерації у сфері міжнародного культурно-гуманітарного співробітництва», згідно з якими особливу увагу слід приділити цілеспрямованій роботі щодо протидії фальсифікації історії, інтерпретації історичних подій для політичної кон'юнктури та антиросійської пропаганди.

«Проблема маніпулювання деякими країнами суспільною свідомістю та фальшуванням історії у своїх геополітичних цілях» була артикульована в Стратегії національної безпеки Російської Федерації (затверджена Указом Президента РФ від 31.12.2015). Провладні російські політики зазначають, що «спроби фальшування російської та світової історії розглядаються як загроза національній безпеці в галузі культури, як одному зі стратегічних національних пріоритетів»⁹.

Більшість російських науковців солідаризувалися із провладною лінією у переконанні, що «в апологетів збереження однополярного світу існує об'єктивна заінтересованість занизити роль Росії у міжнародних справах у рамках «нового прочитання» підсумків Другої світової війни та перевести Росію з розряду країни-переможця в розряд держави-агресора». Дослідники переконані, що «у зв'язку з подіями в Україні – посилилася інформаційна війна Заходу проти Росії, масштаби якої перевершують найгірші періоди холодної війни проти СРСР».

Вони ж застерігають, що «війни пам'яті», ініційовані частиною політичних та інтелектуальних еліт Центральної та Східної Європи, небезпечні не лише націленістю на ревізію міжнародного статусу сучасної Росії як держави – правонаступниці СРСР, а й тим, що, активуючи конфлікти навколо історичного минулого, вони можуть посилити напруженість, пов'язану з розбіжностями ідентичностей і уявлень про минуле різних груп російського суспільства»¹⁰.

Отже, в РФ пам'ятстві війни ведуться переважно в контексті мнемонічної безпеки і є частиною її безпекової політики»¹¹.

Безперечно, існує і внутрішньополітична мета пам'яттєвого законодавства в РФ. Відомий дослідник політики пам'яті Ніколай Копосов висловив перспективну думку, що міф про війну в пострадянській Росії виконує

функцію «міфу походження», яку через різку розбіжність оцінок не можуть виконувати події, пов'язані з розпадом СРСР. Продовжуючи думку вченого, Ольга Малинова пропонує говорити про прагнення владної еліти надати символу Великої Перемоги значення «міфу походження» в умовах відсутності цілісного наративу колективного минулого, який, власне, і мав визначати сенс(и) конкретних подій. Тому сьогодні пам'ять про Велику Вітчизняну війну завдяки її інтенсивній «експлуатації», з одного боку, і вкоріненості в масовій свідомості – з другого, виступає чи не головною вузловою точкою сучасної російської ідентичності¹².

На додаток, визначене політичною доцільністю тлумачення історичних фактів та подій, включно із міфологізацією та привласненням російськими наративами історії України, інтерпретується російською пропагандою як вимушений захист свого наративу, своїх ідентичностей та уявлень про минуле різних суспільних груп. Парадигма «превентивної війни», на якій були побудовані також самовиправдання нацистської Німеччини, починаючи від вторгнення у 1939 році аж до аргументів сторони захисту на Нюрнберзькому трибуналі, сама по собі є контрверсійною, науковці вважають її використання в ядерну епоху неможливим та визнають найвищим злочином¹³. Водночас РФ продовжує виправдовувати оборонними заходами як власну мілітарну, так і інформаційну агресію (агресивна глорифікація наративу «Великої Вітчизняної війни» медійно представляється у РФ як відповідь на спроби ревізії історії та результатів Другої Світової війни умовним колективним Заходом).

Викладене дає підстави стверджувати, що у РФ відбулася інструменталізація історії, перетворення її на ідеологію та навіть більше – на ерзац-релігію. Втрата спеціалістами пріоритетності у трактуванні історичного процесу та формуванні масової свідомості та перехід цього пріоритету до російських ЗМІ, теле- й кіноіндустрії та фактично державної церкви¹⁴, забезпечили та суттєво пришвидшили цей процес.

Фактично сучасний світ є свідком утвердження у РФ нового режиму – мнемократії, який характеризує змістовне і формальне домінування пам'яттєвого дискурсу в управлінні суспільством та суспільною свідомістю; надання політиці пам'яті пріоритетного характеру в умовах неvirшеності гострих соціальних та економічних проблем; таке правління обернене у минуле, а легітимність влади та провладного політичного курсу забезпечується переважно засобами ідеологізованого історичного наративу.

Повертаючись до українського законотворення, варто зазначити, що досвід прийняття пам'яттєвих законів як інструменту внутрішньої політики також не був однозначним. Жоден із вищезгаданих законів в Україні не був сприйнятий однозначно ані громадськістю, ані експертною спільнотою. Конституційному Суду України у відповідних рішеннях також не вдалося зняти закладені в них протиріччя.

Водночас, досвід пам'яттєвого законодавства у демократичних суспільствах (Франції, Німеччині) демонструє його значний потенціал для адекватного управління та балансування конфліктогенних елементів історичної пам'яті суспільства та виявлення потенційно шкідливих для державної безпеки чинників.

Правове управління¹⁵ історичною пам'яттю – напрям доволі новий, при тому активно, якщо не агресивно завойовує інформаційний простір і вже став об'єктивною реальністю нового інформаційного суспільства. Гібридна війна – це і війна за ідентичність. Результати законотворчої діяльності, спрямованої на правове управління історичною пам'яттю, в західній історіографії відоме як «memory law», ми пропонуємо називати *пам'яттєвим законодавством*.

Пам'яттєві закони, відповідно, це нормативно-правові акти вищих органів влади, що унормовують та захищають певну інтерпретацію історичних подій або діяльності історичних діячів, надаючи їм правові або політико-правові оцінки. В окремих, законодавчо визначених, випадках публічне заперечення або інша публічна демонстрація незгоди з такими інтерпретаціями та оцінками може мати негативні наслідки, аж до кримінальної відповідальності.

Виходячи з мети закону, можна розрізнати внутрішньополітичні, зовнішньополітичні та змішані закони.

Перші спрямовані на формування / зміцнення колективної ідентичності народу (нації) або спільноти та на забезпечення державної безпеки.

У пострадянських країнах включно з країнами колишнього соцтабору такі закони спрямовані, *по-перше*, на зміцнення колективної ідентичності нації шляхом емансипації від імперсько-радянського наративу. Це фактично проголошення ментальної незалежності, маніфестація (декларування) національно-громадської ідентичності та маркування меж кордонів цієї ідентичності.

Одним із супутніх завдань тут є виправлення або викорінення «дефектних кодів пам'яті»¹⁶. Такою, наприклад, є ініціатива польської партії щодо криміналізації висловлювання «польські табори смерті» на позначення «нацистських концентраційних таборів», що існували на території Польщі під час Другої світової війни.

По-друге, це мета безпекова – протистояння медійній пропаганді та інформаційній агресії, вивільнення інформаційного простору задля заповнення його власним пам'яттєвим наративом у транскордонному інформаційному суспільстві. Перспективним в цьому сенсі видається обстоюваний естонською дослідницею Марією Мелксоу концепт «мнемонічної безпеки», який вона розглядає як ідею, що певне розуміння минулого має бути закріплено в суспільній свідомості з метою підтримання стійкого відчуття актора себе як основи своєї політичної сутності, а також як розвиток концепту онтологічної безпеки держави в зовнішніх відносинах. З таких позицій, прийняття в

Україні пакету декомунізаційних законів слід оцінювати в контексті анексії Криму Росією та розв'язання війни на сході України, що дає підстави вважати їх адекватною відповіддю та виправданим «стратегічним заходом мнемонічної безпеки в контексті триваючих гібридних бойових дій зі східним сусідом України»¹⁷.

Головна дилема пам'ятєвих законів у тому, що, маючи безпекову мету, а саме забезпечення державної безпеки в широкому сенсі, та захисту демократії¹⁸ загалом, вони можуть створювати умови для порушення прав і свобод людини в регіоні. У державах Центральної та Східної Європи, де ці процеси розпочалися раніше, вже є очевидним зв'язок між управлінням пам'яттю та зростанням популізму, часто відповідні закони спричиняють наступ на свободу слова, зборів, політичний плюралізм, академічну свободу. Сьогодні реальністю стала криміналізація історичних досліджень у Польщі – тема, якій був присвячений окремий науковий захід на щорічній конференції Асоціації національностей, що проводилась цього року в США.

Неоднозначною є і вже наявна судова практика, що склалася щодо відповідальності за такими законами. Резонансним прикладом є рішення ЄСПЛ у справі Перінчека проти Швейцарії (2015). Заявник Догу Перінчек був професором права та очільником Турецької робітничої партії, у 2005 р. у Швейцарії він тричі публічно висловлювався щодо геноциду вірмен 1915 р., називаючи його «міжнародною брехнею», за що швейцарський суд присудив сплатити штраф, частина якого могла бути замінена на позбавлення волі й компенсацію за моральну шкоду Швейцарсько-вірменській асоціації. На цих підставах суд визнав порушення статті 10 Конвенції. Проте не всі судді погодились з таким рішенням. Зокрема, частина суддів у своїй окремій думці зауважили на важливості питання геноциду для вірменського народу, його самоідентифікації. При цьому у випадку відсутності загального консенсусу щодо визнання подій 1915 р. геноцидом, про що зауважував Європейський суд, свобода розсуду держави стає особливо значущою, а те, що Швейцарія не є стороною міжнародних актів про криміналізацію злочинів геноциду аж ніяк не заважає державі самостійно встановлювати кримінальну відповідальність за такі порушення¹⁹.

Тобто пам'ятєві закони в умовах демократії – це завжди пошук балансу та компромісу між державною безпекою та правами і свободами людини й громадянина. В процесі законотворення необхідно отримати експертну відповідь щонайменше на такі питання: 1) чому закон є важливим для державної (мнемонічної) безпеки та 2) як він може загрожувати правам і свободам людини та громадянина. Має бути з'ясовано, що загрози державній безпеці у певній перспективі переважають ризики та негативні наслідки від порушення прав і свобод людини та громадянина, у разі неприйняття конкретного законопроекту.

Адекватним компромісом у сфері правового управління пам'яттю видається європейська практика так званого м'якого права, що полягає у регулю-

ванні суспільних відносин шляхом проголошення загальних декларацій та керівних принципів на противагу криміналізації висловлювань.

Важливим є широке застосування демократичних інститутів для зняття суспільної напруги навколо резонансних питань, що як правило стають предметом регулювання таких законів. Це, зокрема, залучення експертів у процесі підготовки законопроектів, проведення фахових дискусій та громадських обговорень, роз'яснювальна інформаційна кампанія із використанням результатів досліджень академічних наукових інституцій.

Ханна Арендт, одна з найвідоміших дослідниць і засновниць пам'яттєвих студій, попереджала, що крихка правда історичних фактів вразлива не лише для забуття, а й для маніпуляцій. І очевидно сьогодні не знайдеться науковця, який би дав однозначну оцінку цьому феномену. Особливо, коли йдеться про науковців пострадянських країн, що мали власний емпіричний досвід домінування радянської ідеології над соціальною дійсністю, її визначального впливу на правове життя людини і суспільства. Вони прогнозовано негативно поставилися до найперших спроб законодавчого унормування пам'яттєвих наративів як таких.

Дуальність сутності пам'яттєвих законів зумовлює й опозиційність оцінок цього феномену. Можна почути, що ці закони є абсолютним злом, що вони є маскою популізму та сприяють делібералізації влади та ерозії основних демократичних прав. Водночас сучасне суспільство існує в детермінованому світі, і посилення мілітарної активності однієї держави не спричинює до роззброєння інших – навпаки, спостерігається явна тенденція до нарощування військового потенціалу. Так само в умовах законодавчого унормування історичної пам'яті сусідніми державами, це регулювання не обмежується державними кордонами. За відсутності власного адекватного захищеного інформаційного простору, зокрема історичного наративу, такі закони можуть безпосередньо впливати на історичну пам'ять українського суспільства також, а отже – на його ідентичність. Тому прийняття пам'яттєвих законів в Україні часто слід розглядати як симетричну відповідь на інформаційну агресію щодо історичної пам'яті з боку РФ, зумовлену передусім необхідністю забезпечення державної безпеки України. Якими можуть бути інші адекватні науково обгрунтовані заходи для убезпечення ідентичності від агресивних впливів інформаційної політики – ці питання лише постали перед сучасними дослідниками і, впевнені, що вони мають розглядатися комплексно й водночас оперативно, в контексті заходів захисту від інформаційних впливів у сучасному глобалізованому світі та інформаційному суспільстві загалом.

1. Пресс-выпуск «Конфликт с Украиной» от 31.03.2022 г. URL: <https://www.levada.ru/2022/03/31/konflikt-s-ukrainoj/> 2. Randall William. The Stories We are. За Ассман А. Длинная тень прошлого: мемориальная культура и историческая политика. Пер. с нем. Б. Хлебникова. М., 2014. 323 с. 3. Касьянов Г. В. Past continuous: Історична політика 1980–2000-х. Україна та сусіди. Київ: Laurus, Антропос-Логос-Фільм, 2018. 420 с.;

Політика історичної пам'яті в контексті національної безпеки України: аналітична доповідь / за заг. ред. В. М. Яблонського. Київ: НІСД, 2019. 144 с.; Киридон А. «Історична пам'ять» у просторі політики пам'яті. *Історичні і політологічні дослідження*. Спеціальний випуск. С. 45–53; Бабка В. Політика пам'яті: спроба теоретичного синтезу, моделі впровадження та роль у перехідному суспільстві. *Наукові записки. ІІТЕНД ім. Кураса НАН України*. Вип. 6 (74). С. 201–215. 4. Bán M, Belavusau UL., Memory Laws. Bloomsbury History: Theory and Method. 2022 URL: <https://ssrn.com/abstract=4104552> 5. Симоненко І. Концептуальні засади державної політики пам'яті. Аналітична записка. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/269/> 6. Якубова Л, Головка В., Примаченко Я. «Русский мир» на Донбасі та в Криму: історичні витоки, політична технологія, інструмент агресії: (Аналітична доповідь). Київ, 2018. 227 с. 7. Україна як цивілізаційний суб'єкт історії та сучасності: національна доповідь / ред. кол. С. І. Пирожков, В. А. Смолій, Г. В. Боряк та ін. Інститут історії України НАН України. Київ: Ніка-Центр, 2020. 356 с. 8. Малинова О. Ю. Великая отечественная война как символический ресурс: эволюция отображения в официальной риторике 2000–2010 гг. *Россия и современный мир*. 2015. № 2. С. 6–29. 9. Виктор Заварзин рассказал о методах противодействия попыткам умышленной фальсификации истории. URL: <https://er-gosduma.ru/news/viktor-zavarzin-rasskazal-o-metodakh-protivodeystviya-popytkam-umyshlennoy-falsifikatsii-istorii/> 10. Морозов Ю. В. Фальсификация итогов Второй мировой войны в рамках информационной борьбы против России. *Национальные интересы: приоритеты и безопасность*. 2015. № 25. С. 50–63. 11. Малинова О. Ю. Кто и как формирует официальный исторический нарратив? Анализ российских практик. *Журнал политической философии и социологии политики «Полития. Анализ. Хроника. Прогноз»*. 2019. № 3(94). С. 103–126. 12. Малинова О. Ю. Великая отечественная война как символический ресурс... 13. Chomsky, Noam. Preventive War 'the Supreme Crime' ZNet, August 11, 2003. URL: <https://chomsky.info/20030811/> 14. Якубова Л. Цит. праця. 15. Стрельцов Є. Л. Правове регулювання або правове управління: привід для обговорення. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2017. № 10. С. 8–17. 16. Wójcik A. Memory Laws and Security. *VerfBlog*, 2018/1/05, URL: <https://verfassungsblog.de/memory-laws-and-security/>, DOI: 10.17176/20180105-083951 17. Mälksoo M. Decommunization in Times of War: Ukraine's Militant Democracy Problem. *VerfBlog*, 2018/1/09, URL: <https://verfassungsblog.de/decommunization-in-times-of-war-ukraines-militantdemocracy-problem/>, DOI: 10.17176/20180109-120812 18. Ibid. 19. Gliszczynska A. Law and Memory. *VerfBlog*, 2018/1/04, URL: <https://verfassungsblog.de/law-and-memory/>, DOI: 10.17176/20180104-103227 .

References

1. Press-vypusk «Konflikt s Ukrainoj» ot 31.03.2022 g. URL: <https://www.levada.ru/2022/03/31/konflikt-s-ukrainoj/> [rus.]. 2. W. Randall, The Stories We are: An Essay on Self-Creation. University of Toronto Press. 1995, 2014. By Assman A. Dlynnai ten proshloho: memoryalnaia kultura y ystorycheskaia polytyka. Per. s nem. B. Khlebnikova. M., 2014. 323 s. [rus.]. 3. Kasianov H.V. Past continuous: Istorychna polityka 1980-kh–2000-kh. Ukraina ta susydy. Kyiv: Laurus, Antropos-Lohos-Film, 2018. 420 s. [ukr.], Polityka istorychnoi pamiaty v konteksti natsionalnoi bezpeky Ukraïny : analit. dopovid / za zah. red. V. M. Yablonskoho. Kyiv : NISD, 2019. 144 s. [ukr.], Kyrydon A. «Istorychna pamiat» u prostori polityky pamiaty. *Istorychni i politolohichni doslidzhennia*. Spetsialnyi vypusk. S. 45–53. [ukr.], Babka V. Polityka pamiaty: sprobа teoretychnoho syntezu, modeli

vprovadzhennia ta rol u perekhidnomu suspilstvi. *Naukovi zapysky. IPiEND im. Kurasa NAN Ukrainy*. Vyp. 6 (74). S. 201–215. 4. Bán M., Belavusau Ul. Memory Laws. Bloomsbury History: Theory and Method, 2022. URL: <https://ssrn.com/abstract=4104552> [en.]. 5. Symonenko I. Konceptual'ni zasady derzhavnoi polityky pamiaty. Analitychna zapiska. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/269/> [ukr.]. 6. Yakubova L., Holovko V., Prymachenko Y. Russkyi myr na Donbasi ta v Krymu: istorychni vytoky, politychna tekhnolohiia, instrument ahresii: (Analitychna dopovid). Kyiv, 2018. 227 s. [ukr.]. 7. Ukraina yak tsyvilizatsiinyi subiekt istorii ta suchasnosti: natsionalna dopovid / red. kol. S. I. Pyrozhhov, V. A. Smoliy, H. V. Boriak ta in. Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. Kyiv: Nika-Tsentr, 2020. 356 s. [ukr.]. 8. Malinova O. Ju. Velikaja otechestvennaja vojna kak simvolicheskij resurs: jevoljucija otobrazhenija v oficial'noj ritorike 2000-2010 gg. *Rossija i sovremennij mir*. 2015. N 2. S. 6–29. [rus.]. 9. Viktor Zavarzin rasskazal o metodah protivodejstvija popytkam umyshlennoj fal'sifikacii istorii. URL: <https://er-gosduma.ru/news/viktor-zavarzin-rasskazal-o-metodakh-protivodejstvija-popytkam-umyshlennoj-falsifikatsii-istorii/> [rus.]. 10. Morozov Ju. V. Fal'sifikacija itogov Vtoroj mirovoj vojny v ramkah informacionnoj bor'by protiv Rossii. *Nacional'nye interesy: priority i bezopasnost'*. 2015. № 25. S. 50–63. [rus.]. 11. Malinova O. Ju. Kto i kak formiruet oficial'nyj istoricheskij narrativ? Analiz rossijskich praktik. *Zhurnal politicheskoi filosofii i sociologii politiki «Politija. Analiz. Hronika. Prognoz»*. 2019. S. 103–126. DOI: 10.30570/2078-5089-2019-94-3-103-126 [rus.]. 12. Malinova O. Ju. Velikaja otechestvennaja vojna kak simvolicheskij resurs... [rus.]. 13. Chomsky, Noam. Preventive War 'the Supreme Crime' ZNet, August 11, 2003, URL: <https://chomsky.info/20030811/> [en.]. 14. Yakubova L. Op. cit. [ukr.]. 15. Streltsov Ye. L. Pravove rehuliuвання або правове управління: првид діля обховорення. *Visnyk Pivdennoho rehionalnoho tsentru Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy*. 2017. № 10. S. 8-17. [ukr.]. 16. Wójcik A. Memory Laws and Security. *VerfBlog*, 2018/1/05, URL: <https://verfassungsblog.de/memory-laws-and-security/>, DOI: 10.17176/20180105-083951 [en.]. 17. Mälksoo M. Decommunization in Times of War: Ukraines Militant Democracy Problem. *VerfBlog*, 2018/1/09, URL: <https://verfassungsblog.de/decommunization-in-times-of-war-ukraines-militantdemocracy-problem/>, DOI: 10.17176/20180109-120812 [en.]. 18. Ibid. 19. Gliszczynska A. Law and Memory. *VerfBlog*, 2018/1/04, URL: <https://verfassungsblog.de/law-and-memory/>, DOI: 10.17176/20180104-103227 [en.].

Ivanova Anastasiia. «Memory Law» in Ukraine as a modern phenomenon: general approaches, prerequisites of origin

Introduction. *The war of historical narratives is being waged on many levels and in different planes – political, ideological, scientific, etc. At the state level, it is implemented as a tool of memory policy. Until a few years ago, the possibility, expediency and ethics of this struggle by legal means, in particular by legislative means, were subject to reasonable doubts. Today, commemorative laws are not only the subject of historiosophical debates about their ethics, but legal reality, moreover, the one of the main battlefields for competing historical ideologies and narratives.*

The aim of the article is to formulate an understanding of memory laws as an modern phenomenon, closely related to public policy in the field of security, information and memory, in the field of both internal and external relations.

Conclusions. *The duality of the essence of memory laws has caused the opposition of assessments of this phenomenon. One can hear that commemorative laws are an absolute evil, that they are a mask of populism and contribute to the liberalization of*

power and the erosion of fundamental democratic rights. At the same time, modern society exists in a determined world, and the strengthening of military activity of one state does not lead to the disarmament of others – on the contrary, we see an increase in military capabilities. If neighboring states regulate historical memory by law, this regulation is not limited to state borders, and therefore, in the absence of their own adequately protected historical narrative, they directly affect the historical memory of Ukrainian society as well, and therefore its identity. What should be the measures to protect identity from the aggressive influences of information policy – these questions are only before modern researchers and believe that they should be considered in the context of measures to protect against information influences in today's globalized world and the information society as a whole.

Key words: *memory laws, memory politic, Ukraine.*